

نگرشی بر سرمایه اجتماعی و ابعاد آن

رزنامۀ مؤیدفر*

چکیده

این مقاله با هدف بررسی مفهوم سرمایه اجتماعی، نحوه سنجش و عوامل ساخت آن و بررسی نقش آن در کارایی اقتصاد تنظیم شده است. در این نوشتار نظریه های برخی از دانشمندان علوم اجتماعی و اقتصادی که در این حوزه به مطالعه و تحقیق پرداخته اند، مورد بحث و بررسی قرار می گیرد. این مقاله با تلاش در جهت ایجاد تصویری روشن از ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی، در چهار بخش تحت عناوین سرمایه اجتماعی چیست؟، اندازه گیری و سنجش سرمایه اجتماعی، سرمایه اجتماعی چگونه بوجود می آید؟ و سرمایه اجتماعی و کارایی اقتصادی تنظیم شده است.

کنجکاوانه در جوامع، به شناسایی این کنش ها پرداخته و به مجموع عواملی پی بردند که آن را سرمایه اجتماعی نامیده اند. مفهوم سرمایه اجتماعی در برگیرنده مفاهیمی همچون اعتماد، همکاری و همبازی میان اعضای یک

انسان به طور ذاتی در تعامل و تقابل با دیگران نیازهای خود را بر طرف ساخته و گذران امور می کند. اثرات این کنش های متقابل و نقش آن ها تا حدی است که حذف آن، زندگی را غیر ممکن می سازد. اما در این میان دانشمندان علوم اجتماعی بانگرشی

* - دانشجوی دکتری اقتصاد دانشگاه اصفهان

گروه یا یک جامعه است که نظام هدفمندی را شکل می‌دهد و آنها را به سوی دست‌یابی به هدفی ارزشمند هدایت می‌نماید. از این رو شناخت عوامل مؤثر در تقویت یا تضعیف سرمایه اجتماعی می‌تواند جوامع را در گسترش ابعاد سرمایه اجتماعی کمک نموده و موجب افزایش عملکرد اجتماعی و اقتصادی افراد در جوامع گردد.

از دیگر مقوله‌های مطرح در این حوزه، سنجش میزان سرمایه اجتماعی است، زیرا جوامعی که در جهت بهبود و تقویت سرمایه اجتماعی خود گام بر می‌دارند نیازمند ارزیابی اقدامات خود می‌باشند و این ممکن نخواهد بود مگر آنکه، بتوانند روند صعود یا سقوط سرمایه اجتماعی را در اجتماع خود تخمین بزنند.

این مقاله با این دیدگاه ابتدا به معرفی سرمایه اجتماعی پرداخته و در این رابطه، نظریات مختلف دانشمندان مطرح در این حوزه را ارائه می‌نماید. سپس با بررسی مطالعات صورت گرفته در زمینه نحوه سنجش و اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی از جمله مدل پوتنام^۱ در تخمین سرمایه اجتماعی، به بررسی مشکلات و موانع موجود بر سر راه تخمین آن می‌پردازد. و پس استفاده از نظریات دانشمندانی همچون فوکویاما^۲ و کلمن^۳ روشهایی را که می‌توانند به طور غیر مستقیم معیاری از درجه و میزان سرمایه اجتماعی به دست دهند، بر می‌شمرد.

قسمت بعدی مقاله با هدف ارائه یک شناخت کلی در رابطه با عواملی که می‌توانند موجب ساخت سرمایه اجتماعی گردند تنظیم گردیده است. اگر معتقد باشیم که ارتباط بین روند افزایشی سرمایه اجتماعی و بهبود عملکرد جامعه در همه ابعاد یک ارتباط مثبت است، به طور قطع شناسایی عوامل مؤثر در ساخت سرمایه اجتماعی یکی از موارد ضروری در هر جامعه به شمار می‌رود.

و در بخش آخر نقش سرمایه اجتماعی در اقتصاد مورد بررسی قرار گرفته است با این هدف که بگوییم سرمایه اجتماعی نه تنها در کنار عواملی چون منابع انسانی، سرمایه فیزیکی و منابع مالی یکی از عوامل اصلی در تولید و عملکرد اقتصادی به شمار می‌رود، بلکه بستر تشکیل آنها نیز هست به طوری که ضعف سرمایه اجتماعی باعث اختلال در عملکرد اقتصاد گردیده و موجب شکست یک جامعه در رسیدن به اهداف توسعه و تثبیت اقتصاد می‌گردد.

سرمایه اجتماعی چیست؟

سرمایه اجتماعی واژه‌ای است که در سالهای اخیر وارد حوزه علوم اجتماعی و اقتصاد گردیده و از این منظر دریچه تازه‌ای را در تحلیل و علت‌یابی مسائل اجتماعی و اقتصادی گشوده است. در این زمینه مطالعات وسیعی توسط صاحب نظران و دانشمندان این علوم صورت گرفته و نظریه پردازانی همچون جین جاکوب^۴ (۱۹۶۱)، جیمز کلمن (۱۹۶۶)، گلن لوری^۵ (۱۹۷۰)، بلسن پرات^۶ (۱۹۸۰)، ویلیامسن^۷ (۱۹۸۱)، بیکر^۸ (۱۹۸۳) و فرانسیس فوکویاما (۱۹۹۰) تعاریف متعددی را از سرمایه اجتماعی ارائه کرده‌اند.

جین جاکوب^۹ در کتاب «مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکائی» سرمایه اجتماعی را شبکه‌های اجتماعی فشرده‌ای می‌داند که در محدوده‌های قدیمی شهری در ارتباط با حفظ نظافت، عدم وجود جرم و جنایت خیابانی و دیگر تصمیمات در مورد بهبود کیفیت زندگی، در مقایسه با عوامل نهادهای رسمی مانند نیروی حفاظتی پلیس و نیروهای انتظامی، مسئولیت بیشتری از خود نشان می‌دهند. یک مثال عینی این تعریف را در دنیای امروز می‌توان در تشکل‌های غیر دولتی حمایت از محیط زیست یافت. این شبکه اجتماعی بعضاً نیروهای قدرتمندی را به صورت NGO ها به وجود می‌آورد که حتی در حمایت از محیط زیست موجب توقف پروژه‌های عمرانی دولت نیز می‌شوند.

از نظر جیمز کلمن^{۱۰} سرمایه اجتماعی شامل یک چارچوب اجتماعی است که موجب تسهیل روابط میان افراد درون این چارچوب می‌گردد. به گونه‌ای که فقدان آن ممکن است در دستیابی به یک هدف معین هزینه بیشتری را به افراد آن جامعه تحمیل کند.

گلن لوری^{۱۱} سرمایه اجتماعی را مجموع منابعی می‌داند که در ذات روابط خانوادگی و در سازمان اجتماعی جامعه وجود دارد و برای رشد اجتماعی افراد سودمند است. بسن پرات (۱۹۸۰) در تعریف سرمایه اجتماعی روابط بین افراد یک خانواده، گروهی از دوستان یا شرکای یک شرکت را به صورت رابطه تعریف می‌کند و به بررسی اثرات این رابطه بر مبادلات اقتصادی می‌پردازد. ویلیامسن و بیکر (۱۹۸۱) و (۱۹۸۳) که به دنبال مطالعات بن پرات در پی بررسی شیوه اثر گذاری یک سازمان اجتماعی بر عملکرد نهادهای اقتصادی بودند، مجموعه‌ای از مطالعات اقتصادی را پایه گذاری کردند که «اقتصاد نهادی جدید» نام گرفته است. فرانسیس فوکویاما^{۱۲} (۱۹۹۰) معتقد است سرمایه اجتماعی را می‌توان به

مطالعات نشان می‌دهد که افزایش سرمایه اجتماعی موجب کاهش توزیع ناعادلانه درآمد در کشورهای در حال توسعه می‌شود.

عنوان مجموعه معینی از هنجارها یا ارزش های غیر رسمی تعریف کرد، مشروط بر آنکه این هنجارها شامل ارزش های مثبت مانند صداقت، ادای تعهدات و ارتباطات دو جانبه باشد.

آنچه از تعاریف متعدد سرمایه اجتماعی بر می آید این است که این مفهوم در بر دارنده مفاهیمی همچون اعتماد، همکاری و روابط متقابل بین اعضای یک گروه بوده به نحوی که گروه را به سمت دستیابی به هدفی که بر مبنای ارزش ها و معیارهای رایج در جامعه مثبت تلقی شود، هدایت می کند. لذا آنچه از این تعریف استنباط می شود این است که هر چند ممکن است سرمایه اجتماعی به دلیل تقویت نیروهای جاذبه بین اعضای یک گروه و نیروهای دافعه بین گروه های متفاوت لزوماً عامل مثبتی در یک جامعه به شمار نیاید، ولی قطعاً برای پیشبرد و سهولت در عملکرد اقتصادی، اجتماعی آن جامعه یک عامل ضروری به شمار می رود. بنابراین میزان سرمایه اجتماعی در یک جامعه می تواند نشان دهنده شکاف موجود بین آن جامعه با یک جامعه برخوردار از یک نظام دموکراسی با حداکثر کارایی در نظام اقتصادی اجتماعی باشد. بنابراین پرسشی که به ذهن خطور می کند این است که آیا سرمایه اجتماعی قابل سنجش و اندازه گیری است و اگر هست با چه شیوه ای؟

اندازه گیری و سنجش سرمایه اجتماعی

برای اندازه گیری و سنجش سرمایه اجتماعی، با توجه به تعاریفی که از آن ارائه شد، با سه مشکل عمده مواجه می شویم؛ اول آنکه سرمایه اجتماعی یک متغیر کیفی است و سنجش آن با روش های معمول در اندازه گیری متغیرهای کمی امکان پذیر نخواهد بود. به عبارت دیگر سنجش سرمایه اجتماعی به معنی سنجش میزان همبستگی و درجه انسجام بین اعضای یک گروه است و این خود به خوبی مشکلات موجود در اندازه گیری مستقیم سرمایه اجتماعی را نشان می دهد.

مشکل دوم این است که جدای از گروهها و اعضای یک جامعه در بین افراد غیر عضو نیز مقادیری از اعتماد متقابل، مشارکت و همکاری به چشم می خورد بنابراین بسنده کردن به اندازه گیری درجه انسجام و همبستگی در میان اعضای یک گروه به معنای نادیده انگاشتن شکل های دیگر اعتماد و همکاری می گردد.

مشکل سوم در ارتباط با درجه انزجار و تفر در بین گروههای مختلف است که قطعاً اندازه گیری آن به

صورت یک عدد مشخص و قابل قبول برای بیان میزان سرمایه اجتماعی امکان پذیر نیست.

حزب سوسیالیست ملی گرا یا ناسیونال سوسیالیست ها در آلمان پیش از جنگ جهانی دوم یک نمونه واقعی از تشکیلات گروهی است که تعصبات خشک درون گروهی و عقاید نژاد پرستانه اعضای آن، به شدت موجب تقویت همبستگی بین آنان و افزایش نفرت و انزجار نسبت به افراد غیر عضو می شد، همچنین این حزب بر حسب میزان اعتقاد به آرمانهای گروه دارای رتبه بندی های طبقاتی بود. به گونه ای که در بالاترین طبقات بیشترین درجه انسجام و اعتماد بین اعضا وجود داشت و این انسجام و اعتماد به سمت طبقات پایین تر کاهش می یافت. علی رغم وجود این مشکلات در اندازه گیری میزان سرمایه اجتماعی یک جامعه، پوتنام^{۱۳} رابطه ریاضی زیر را برای سنجش سرمایه اجتماعی ارائه داد:

$$Sc = \left\{ \frac{1}{m_i} \right\} r p c n_i$$

$$i = 1 \dots t$$

در این رابطه عدد $N n_i$ نماینده عضویت در گروههای مختلف جامعه مدنی است که در طول زمان و مکان متغیر است. در واقع در هر جامعه ای تعداد زیادی از $N n_i$ وجود دارد که از 1 تا $T t$ قابل شمارش است. C معرف ضریب همبستگی است یا اینکه اعضای گروه تا چه اندازه با یکدیگر متحد هستند که در هر گروه بسته به درجه همبستگی داخلی متغیر است. $R p$ متغیری است که شعاع اعتماد در درون گروه را نشان می دهد.

اعتماد متقابل در بین اعضای یک گروه در واقع عاملی است که موجب افزایش روابط صادقانه دو جانبه در گروه می گردد. در برخی موارد ابعاد شعاع اعتماد، تمام گروه را در بر می گیرد. نمونه بازار آن وجود اعتماد متقابل در بین اعضای یک خانواده است. در این شرایط $T p$ عدد 1 را به خود اختصاص می دهد. در مواردی که اعتماد متقابل علاوه بر درون گروه به بیرون از گروه و به افراد غیر عضو نیز سرایت کند، $T p$ بزرگتر از 1 خواهد بود.

و بسالآخره $T n_i$ نماینده همان نیروی دافعه بین گروههاست یعنی همان نفرت و دشمنی که بعضاً بین گروههای رقیب مشاهده می شود و با افزایش تعصبات درون گروهی، افزایش یافته و نتایجی چون جنگهای داخلی، ترور و ... را به وجود می آورد $T n_i$ با میزان سرمایه اجتماعی رابطه ای معکوس دارد.

اما واقعیت این است که اندازه گیری این متغیرها اگر نگوییم غیر ممکن، کاری بسیار دشوار است. بنابراین

بحث های مربوط به نحوه اندازه گیری سرمایه اجتماعی در تولید ملی هنوز راه به جایی نبرده است. می توان انتظار داشت که این موضوع؛ یعنی بخش معنوی تولید ناخالص ملی یکی از زمینه های باشد که ادبیات اقتصادی در آینده بر آن متمرکز خواهد شد.

را در مواجهه با موانع موجود، به انتخاب استراتژیهای برد و باخت برخواهد انگيخت.

بر مبنای نظر جیمز کلمن ۱۴ عوامل ساخت سرمایه اجتماعی از ۴ دسته خارج نیست:

۱- عوامل نهادی

۲- عوامل خودجوش

۳- عوامل بیرونی

۴- عوامل طبیعی

هر یک از این عوامل خود به گروههای کوچکتری قابل تقسیم هستند که تقسیمات آن را در جدول زیر می توان مشاهده کرد.

طبقه بندی عوامل ساخت سرمایه اجتماعی

دسته	گروههای کلی	گروههای جزئی
۱	عوامل نهادی	عقلانی غیر عقلانی
۲	عوامل خودجوش	عقلانی غیر عقلانی
۳	عوامل بیرونی	دین ایده‌نولوژی فرهنگ و تجربه تاریخی مشترک
۴	عوامل طبیعی	خوشایندی نژاد و قومیت

در این دسته بندی تئوری سازی در گروه عوامل خودجوش جای می گیرد. یعنی به عنوان شاخه ای در یک گروه از نه گروه مشاهده می شود. لذا نظریه سازی هر چند می تواند یکی از عوامل تشکیل دهنده سرمایه اجتماعی باشند ولی در میان سایر عوامل اجتماعی دارای اثر کم رنگ تری است.

۱- عوامل نهادی

نهاد به معنای قانون، رسم، عرف، عادت و یا سازمانی است که در زندگی سیاسی یا اجتماعی مردم مؤثر واقع شده و نظام هدفداری را در جهت رفع نیازهای یک اجتماع سازمان یافته، ایجاد می کند. مثال بازار از یک نهاد، دولت است که به واسطه وضع قوانین و ایجاد نظام هدفدار موجب تشکیل سرمایه اجتماعی می شود.

در برخی از قوانین به عنوان یک عامل نهادی به

آسان تر خواهد بود اگر به جای سنجش سرمایه اجتماعی، نبود سرمایه، یعنی انحرافات اجتماعی را اندازه بگیریم. انحرافات از قبیل میزان جرم و جنایت، فروپاشی خانواده، مصرف مواد مخدر، طرح دعوی و دادخواهی، خودکشی، فرار از پرداخت مالیات و انواع موارد نقض قوانین و زیر پا گذاشتن ارزشها و عرفهای مرسوم در یک جامعه.

ولی باید دانست استفاده از سنجش انحرافات اجتماعی به جای سرمایه اجتماعی باعث می شود مسأله توزیع سرمایه اجتماعی در بین قشرهای مختلف جامعه نادیده انگاشته شود. چه بسا انسانهایی که با شعور اجتماعی بالای خود در کنار افرادی با انواع امراض اجتماعی قرار گرفته اند.

سرمایه اجتماعی چگونه به وجود می آید؟

با توجه به آنچه تا کنون بیان شد می توان نتیجه گرفت معیار اصلی در شناخت سرمایه اجتماعی، روابط اجتماعی افراد و نحوه همزیستی آنها در یک جامعه است. لذا این عامل مرتبط با حوزه جامعه شناسی است و علل و عوامل تشکیل آن را باید در علل و عواملی جستجو کرد که در ساخت فرهنگ، آداب و سنن، معیارها، هنجارها و ارزشها و حتی قوانین رسمی یک جامعه اثرگذار بوده و شکل کنونی آن را رقم زده و درجه ای از سرمایه اجتماعی را به ارغان آورده اند.

هر چند اقتصاددانان عامل اصلی ایجاد همکاری ها و همیاری های اجتماعی را در تئوری خود به نام «تئوری بازیها» جستجو می کنند، ولی شواهد تجربی به ندرت نشان می دهند که گردهمایی اعضای یک گروه برای رسیدن به یک هدف معین ابتدا به عنوان یک استراتژی در بازی، آنگونه که اقتصاددانان معتقد هستند آغاز شده باشد.

هنگامی که انجمن حمایت از محیط زیست شکل می گیرد به طور قطع به تنها چیزی که نمی اندیشند انتخاب یک استراتژی برای بازی در برابر یک رقیب است. بلکه آنچه مهم است اعتقاد مشترکی است که در بین اعضای این انجمن حاکم بوده و آنان را به سمت حفظ محیط زیست کشانده است. بنابراین ریشه تشکیل این انجمن به عواملی باز می گردد که حفظ محیط زیست را برای این افراد به صورت یک ارزش مثبت درآورده است. به طور قطع نقطه آغاز این همیاری در اینجاست. ولی تداوم این همیاری، گروه

مفهوم سرمایه اجتماعی در برگیرنده مفاهیمی همچون اعتماد، همکاری و همیاری اعضا یک گروه یا یک جامعه است که نظام هدفمندی را شکل می دهد.

صورت عقلانی وضع می‌گردند تا انسانها را وادار به مشارکت نمایند، دولتهای کمونیستی نظیر اتحادیه جماهیر شوروی سابق و چین دارای چنین خصوصیتی بودند.

در نظام های دموکراسی نیز قوانین به گونه ای وضع می‌شوند که بر پایه آن نهادها و تشکل‌ها رسمیت می‌یابند که مسؤول ترویج ارزشهای غیر رسمی هستند مانند: احزاب سیاسی یا تشکل‌های مردمی.

فوکویاما^{۱۵} معتقد است، هر گاه رفتاری در اثر قدرت طلبی و سلطه یک گروه بر گروهی دیگر در جامعه شکل بگیرد، به عنوان یک عامل نهادی غیر عقلانی در تشکیل سرمایه اجتماعی به شمار می‌رود.

۲- عوامل خودجوش

هنجارهایی که به صورت خودجوش به جای قانون و دیگر نهادهای رسمی از کنش‌های متقابل اعضای یک اجتماع به وجود می‌آیند و ناشی از انتخاب‌های تعدمی نیستند، به عنوان عوامل خودجوش در ایجاد سرمایه اجتماعی در نظر گرفته می‌شوند که به دو دسته عوامل خودجوش عقلایی و عوامل خودجوش غیر عقلایی تقسیم می‌شوند.

هنگامی که کنش‌های افراد یک اجتماع در تقابل با یکدیگر هرچند غیر عمد ولی بر اساس تعقل و تفکر صورت می‌گیرد، هنجارهایی را به وجود می‌آورد که زمینه ساز تشکیل سرمایه اجتماعی است. از این رو تئوری بازی اقتصاددانان جزء این دسته عوامل جای دارد.

ولی هنگامی که این کنش‌های متقابل، غیر منطقی و تصادفی باشد مانند همیاری و همکاری زنبورهای عسل در ساخت کندو که بدون هیچ تعقل و تفکر و به صورت غریزی صورت می‌گیرد، با نام عوامل خودجوش غیر عقلایی دسته بندی می‌گردند.

۳- عوامل بیرونی

منظور از این دسته عوامل، هنجارهایی است که از جایی غیر از همان اجتماعی که در آن به کاررفته سرچشمه می‌گیرند. عواملی همچون دین و مذهب، ایدئولوژی و فرهنگ یا تجربه مشترک تاریخی جزء این گروه طبقه بندی می‌گردند.

کلمن چنین بیان می‌کند: "بسر به دین نه تنها به دلیل عامل ایجادکننده اخلاق در کار، بلکه به دلیل عامل ایجادکننده شبکه های اعتماد در روابط تجاری و مبادلات اقتصادی توجه می‌کند." در دنیای مدرن امروز، تمامی بخش غیر دولتی که آن

را جامعه مدنی می‌نامند، میل به سازمان یافتن پیرامون ایدئولوژی‌ها دارند. از طرف دیگر بخش اعظم هنجارها از فرهنگها ناشی می‌شوند بدون آنکه بتوان از تباطی بین آنها و مذهب یافت.

۴- عوامل طبیعی

در این گروه دو دسته از عوامل به صورت روابط خویشاوندی و همبستگی های قومی و نژادی قرار می‌گیرند. اهمیت خویشاوندی در مقایسه با دیگر ساختارهای اجتماعی از یک جامعه به جامعه دیگر به میزان زیادی فرق می‌کند. اما در هیچ جامعه ای خویشاوندی به طور کامل محو نشده است. شواهد قابل ملاحظه ای از علوم طبیعی وجود دارد که می‌گوید اجتماعی بودن نه تنها در انسان بلکه در دیگر موجودات نیز امری ذاتی است. از سوی دیگر در عین حال که اجتماعی بودن در انسانها تا حدی ریشه در فرهنگ دارد ولی با گرایش های بنیانی به سمت اجتماعی بودن و با مسائل ژنتیکی نیز بسیار مرتبط است.

قومیت و نژاد از مقولاتی هستند که مردم اعتقاد دارند هر دوی اینها از منابع مهم هویت هستند. بنابراین بدون در نظر گرفتن مسایل زیست شناسی و طبیعی و حتی کنش های اجتماعی در شناخت قومیت و نژاد، همبستگی های قوی و نژادی از عوامل طبیعی ساخت سرمایه اجتماعی به شمار می‌آیند. هرچند ممکن است این دسته بندی نتواند تمام منابع ساخت سرمایه اجتماعی را در بر بگیرد. اما دست کم تصویری از وسعت و پیچیدگی مسأله به دست می‌دهد. بسیاری از این منابع نه تنها نافی یکدیگر نیستند بلکه دارای هم پوشانی نیز هستند. مثلا هنجارهایی که از عوامل طبیعی منشأ یافته اند می‌توانند در عین حال به وسیله قانون، مذهب و یا فشارهای اجتماعی خودجوش تقویت شوند. آنچه که حائز اهمیت است این است که طیف وسیعی از منابع ایجادکننده سرمایه اجتماعی را بشناسیم و امکانات و محدودیت های هر یک را تشخیص دهیم. بنابراین انتخاب منبع ایجادکننده سرمایه اجتماعی دارای اهمیت است، به طور قطع ابزارهای نهادی نمی‌توانند به طور کامل جایگزین عوامل خودجوش یا بیرونی گردند و این عوامل نیز نمی‌توانند جایگزین ابزارهای نهادی شوند.

نقش سرمایه اجتماعی و کارایی اقتصاد

کلمه سرمایه اجتماعی در دهه ۱۹۹۰ در رشته اقتصاد به صورت یک اصطلاح رایج درآمد. به طور کلی در

میزان سرمایه اجتماعی در یک جامعه می‌تواند نشان دهنده شکاف موجود بین آن جامعه با یک جامعه برخوردار از نظام دموکراسی باشد حداکثر کارایی باشد

اقتصاددانان نئوکلاسیک اهمیت کارکرد تعاونی‌ها را در اقتصاد به عنوان یک ارزش مثبت به خوبی می‌دانند و برای تبیین این که چگونه افراد مستقل و عقل‌گرا به همکاری با یکدیگر روی می‌آورند، تئوری دقیق‌تری برای ارائه کرده‌اند. به علاوه اقتصاددانان هنجارهایی را که در اثر عوامل نهادی ساخته شده‌اند، به خوبی می‌شناسند. آنچه که اقتصاددانان به سختی می‌پذیرند اهمیت عوامل بیرونی در ساخت سرمایه اجتماعی است. یعنی عوامل بیرون از نظام اقتصادی که بر رفتار اقتصادی تأثیر می‌گذارند، و از منابعی از قبیل فرهنگ یا مذهب سرچشمه می‌گیرند.

بسیاری از دانشمندان علوم اجتماعی اهمیت عوامل بیرونی را در اقتصاد سرمایه‌داری پذیرفته‌اند و بسیاری دیگر اعتقاد دارند که در طول زمان اقتصاد سرمایه‌داری، سرمایه اجتماعی را که با ابزارهای غیر اقتصادی ایجاد شده است، متلاشی می‌کند. به طور کلی در ارتباط با نقش عوامل بیرونی در اقتصاد سرمایه‌داری تعارضات بسیاری وجود دارد.

در بعد دیگر نقش سرمایه اجتماعی در اقتصاد از دیدگاه تشکیل شبکه‌ها قابل بررسی است. از این دیدگاه، شبکه، به عنوان نوعی سازمان رسمی تعریف نشده بلکه به صورت یک ارتباط اخلاقی مبتنی بر اعتماد تعریف می‌شود. بنابراین یک تعریف دقیق‌تر چنین خواهد بود: یک شبکه متشکل از گروهی از افراد است که دارای هنجارها یا ارزش‌هایی فراتر از ارزش‌ها و هنجارهای لازم برای داد و ستدهای متداول بازار می‌باشند. هنجارها و ارزش‌هایی که در این تعریف جای می‌گیرند از هنجارهای ساده دوسویه مشترک بین دو دوست گرفته تا نظام‌های ارزشی پیچیده را شامل می‌شود.

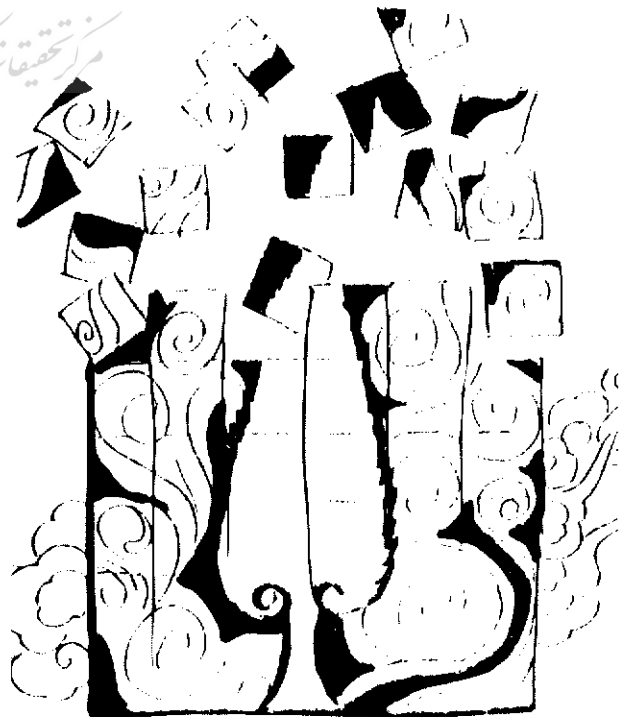
شبکه‌ها به عنوان روابط اخلاقی غیر رسمی شناخته می‌شوند، بنابراین با پدیده‌هایی از قبیل پارتی‌بازی، نژادگرایی و روابط غیر شفاف مرتبطند. اما روی هم رفته چرا نباید ریشه این روابط غیر رسمی خشکیده شود؟ یک جواب آن با مسأله لزوم هماهنگی بین افراد در شرایط پیچیده اقتصادی ارتباط دارد، به عبارت دیگر موضوع مطرح در این ارتباط جریان کامل اطلاعات است.

دلیل اینکه شبکه‌ها به عنوان گروه‌های دارای هنجارها و ارزش‌های غیر رسمی، از اهمیت برخوردارند، این است که در برابر اطلاعاتی که از طریق سازمان جریان می‌یابد مجراهای جان‌شینی فراهم می‌سازند. دوستان وقتی در اطلاعات با

نظریه‌های اخیر دانشمندان علوم اجتماعی از جمله در آثار دیه گوگمستا^{۱۶} (۱۹۸۸)، جیمز کلین (۱۹۹۰)، رابرت پوتنام (۱۹۹۳) و فرانسیس فوکویاما (۱۹۹۵) توضیح داده شده که میزان سرمایه اجتماعی تعیین‌کننده کیفیت کارکرد نهادهای جامعه است. در این مطالعات سرمایه اجتماعی و یا به عبارتی اعتماد به عنوان میل مردم به همکاری برای تولید نتایجی کارا از منظر اجتماعی و جلوگیری از افتادن در دام عدم همکاری قلمداد شده است.

«نک» و «کی فر»^{۱۷} (۱۹۹۷)، در مطالعه خود پی برده‌اند که بین رشد اقتصادی و اعتماد رابطه مستقیمی وجود دارد و این ارتباط در کشورهای فقیرتر قویتر است. اعتماد متقابل بین افراد یک جامعه با سهولت بخشیدن به فعالیت‌های اقتصادی موجب افزایش کارایی در اقتصاد می‌شود. در کشورهای توسعه یافته این نقش به عهده نهادهای رسمی است.

از طرف دیگر این مطالعه نشان می‌دهد که افزایش سرمایه اجتماعی موجب کاهش توزیع ناعادلانه درآمد در کشورهای در حال توسعه می‌شود.

استفاده از سنجش انحرافات اجتماعی به جای سرمایه اجتماعی باعث می‌شود مسأله توزیع سرمایه اجتماعی در بین قشرهای مختلف جامعه نادیده انگاشته شود.

$$Sc = \{(1/r_n)rp \text{ } cn_i\}$$

$$i=1..t$$

تابع تولید ناخالص ملی، یکی از زمینه‌هایی باشد که ادبیات اقتصادی در آینده بر آن متمرکز خواهد شد.

جمع بندی:

این مقاله با هدف معرفی مفهوم سرمایه اجتماعی در ۴ بخش اصلی با عنوانین: "سرمایه اجتماعی چیست، اندازه گیری و سنجش سرمایه اجتماعی، سرمایه اجتماعی چگونه به وجود می آید و سرمایه اجتماعی و کارایی اقتصادی تنظیم شده بود.

در بخش اول با توجه به تعاریف متعددی که دانشمندان همچون جین جاکوب، جیمز کلمن، گلن لوری، بن پرات، ویلیامسن، بیکر و فرانسیس فوکویاما در رابطه با سرمایه اجتماعی ارائه کرده اند، چنین بر می آید که این مفهوم برگرفته از مفاهیمی مانند اعتماد، همکاری و روابط متقابل بین اعضاء یک گروه بوده به نحوی که گروه را به سمت دستیابی به هدفی با ارزشهای مثبت هدایت می کند.

لذا میزان سرمایه اجتماعی موجود در یک جامعه می تواند شکاف موجود بین آن جامعه را کم و جامعه مدنی مطرح در یک نظام دموکراسی را با حداکثر کارایی در نظام اقتصادی و اجتماعی ارائه نماید.

در رابطه با اندازه گیری و نحوه سنجش سرمایه اجتماعی، هر چند مدل ریاضی پوتنام به صورت:

گامی است در جهت کمی نمودن اندازه سرمایه اجتماعی در یک اجتماع ولی موانع و مشکلات موجود در این راه، نظریه پردازان این حوزه را بر آن داشته تا به جای اندازه گیری مستقیم سرمایه اجتماعی، به اندازه گیری شاخص های نشان دهنده کمبود و سقوط سرمایه اجتماعی بپردازند. شاخص هایی همچون میزان جرم و جنایت، تعداد خانواده های فرو پاشیده، میزان مصرف مواد مخدر، طرح دعوی و دادخواهی، خودکشی، فرار از پرداخت مالیات و انواع موارد نقض قوانین و زیر پا گذاشتن ارزشها و عرفهای مرسوم.

در بخش سوم با بررسی منابع مختلف و با توجه به نظریات دانشمندان این حوزه، ۴ دسته از عوامل تشکیل دهنده سرمایه اجتماعی، به صورت؛

یکدیگر سهیم هستند، معمولا خواهان حق مالکیت در فکر نشده و بنابراین وارد این نوع داد و ستد نمی شوند. بنابراین وجود دوستی ها، جریان آزاد اطلاعات را در درون سازمان تسهیل می کند. همچنین معمولا دوستان به دنبال موضع گیری های قدرت گرا نیستند.

یک نفر در قسمت بازاریابی کسانی را در قسمت تولید می شناسد و در سر میز نهار آنها را در جریان نارضایتی مصرف کننده در ارتباط با کیفیت تولید قرار می دهد و بنابراین سلسله مراتب رسمی را دور می زند و اطلاعات را به جایی که بسیار مفید است سریع انتقال می دهد. فرهنگ مشارکت در شرایط ایده آلی اطلاعات را در دسترس یک کارمند قرار می دهد و بنابراین تلاش ها را به سوی اهداف گروه سوق می دهد و جریان اطلاعات در درون سازمان تسهیل می شود.

سرمایه اجتماعی برای اداره کارکنان بسیار ورزیده مجتمع های تولیدی نیز بسیار حیاتی است. اطلاعات و جریان هایی را که نامرئی یا جابه جایی آن دشوار است به راحتی پخش می کند. سازمان ها، از دانشگاهها گرفته تا شرکتهای مهندسی، حسابداری و شرکت های ساختمانی عموماً نمی خواهند به کارکنان متخصص خود از طریق مقررات کاری دیوان سالاری دقیق مدیریت کنند. این کارکنان بر اساس معیارهای تخصصی معمولا مورد اعتماد قرار می گیرند و به عنوان کسانی که خودشان مدیر خود هستند، تلقی می شسوند. در نتیجه آموزش حریفه ای در جامعه پیشرفته فراصنعتی، عامل مهم سرمایه اجتماعی به شمار می رود و مبنای سازمان هموار و غیر متمرکز را فراهم می سازد.

از نظر فوکویاما سرمایه اجتماعی برای بخش های خاص و اشکال خاصی از تولید مهم است زیرا در مبادله براساس هنجارهای غیر رسمی از هزینه های داد و ستد داخلی و خارجی سازمان و هزینه های داد و ستد بازار آزاد پرهیز می شود. هنگامی که ارزیابی کالا و خدمات پیشرفته دشوارتر شود، نیاز به مبادله غیر رسمی نیز بیشتر می شود. مانند انتقال دانش پیشرفته در روابط غیر رسمی بین گروههای کاری.

در هر حال به رغم مطالعات صورت گرفته، بحث های مربوط به نحوه اندازه گیری سرمایه اجتماعی در تابع تولید ملی هنوز به جایی نرسیده است و به این ترتیب می توان انتظار داشت که بحث در باره سرمایه اجتماعی و یا به عبارتی، بخش معنوی

اقتصاددانان

نتو کلاسیک اهمیت کارکرد تعاونی ها را در اقتصاد به عنوان یک ارزش مثبت به خوبی می دانند و برای تبیین این که چگونه افراد مستقل و عقل گرا به همکاری با یکدیگر روی می آورند، تئوری دقیق بازی را ارائه کرده اند

منابع:

۱. Coleman James (۱۹۹۰) "Foundation of social Theory", Cambridge : Harvard University Press.

۲. Gambetta Diego ed (۱۹۸۸) "Trust : Making and Breaking Cooperative Relations Cambridge: Blackwell

۳. Knack Stephan and Philip Keefer (۱۹۹۷) "Does Social Capital Have an Economic Payoff? Across country Investigation", Quarterly Journal of Econometrics No. ۱۱۲ November ۱۹۹۷

۴. Loury Glenn "A Dynamic Theory of Racial Income Differences" in P. A. Wallace and A. Le Mund eds Women Minorities and Employment Discrimination (Lexington MA : Lexington Books ۱۹۷۷).

۵. Putnam R.D. (۱۹۹۳) "Making democracy work -civic traditions in modern Italy". Princeton NJ : Princeton university Press

۶. آقابخشی، علی - افشاری راد، مینو. "فرهنگ علوم سیاسی. تهران. نشر چاپار. ۱۳۷۹

۷. تشکر، زهرا - معینی، محمدرضا. "نگاهی به سرمایه اجتماعی و توسعه". فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی سال اول. شماره ۴.

۸. فوکویاما فرانسیس، "پایان نظم سرمایه اجتماعی و حفظ آن"، غلامعباس توسلی. تهران، انتشارات جامعه ایرانیان ۱۳۷۹

۹. کلمن جیمز. "بنیادهای نظریه اجتماعی"، منوچهر صبوری تهران. نشر نی. ۱۳۷۷

۱۰. گولد جولیسوس - کولب ویلیام ل. "فرهنگ علوم اجتماعی. محمد جواد زاهدی مازندرانی. تهران. انتشارات مازیان. ۱۳۷۶

۱۱. متوسلی محمود - بی نیاز علی. "رویکردی به ارزیابی سرمایه اجتماعی در اقتصاد ایران". مجله برنامه و بودجه شماره ۷۵

۱- عوامل نهادی، عوامل خودجوش، عوامل بیرونی و عوامل طبیعی مورد شناسائی قرار گرفت. در نهایت بنا توجه به اینکه سرمایه اجتماعی به عنوان عاملی جدید وارد حوزه علوم اقتصادی شده و زاویه جدیدی را در تحلیلهای مسائل اقتصادی گشوده است، ارتباط سرمایه اجتماعی و کارایی اقتصاد با استفاده از مطالعات انجام شده، مورد بررسی قرار گرفت و یکی از زمینه های مطرح در ادبیات اقتصادی آینده را اندازه گیری سرمایه اجتماعی به عنوان بخش معنوی تابع تولید ناخالص داخلی دانست.

پی نوشت ها

۱. Putnam
۲. Fukoyama
۳. Coleman Jane Jacobs
۴. Glenn Loury
۵. Ben Porath
۶. Wliiamson
۷. Becker
۸. Jane Jacobs the Death and life of Great American cities ۱۹۶۱
۹. Coleman James ۱۹۹۰ "Foundation of social Theory Cambridge": Harvard University Press.
۱۰. Loury Glenn "A Dynamic Theory of Racial Income Differences" in P. A. Wallace and A. Le Mund eds Women Minorities and Employment Discrimination (Lexington MA : Lexington Books ۱۹۷۷).
۱۱. فوکویاما فرانسیس، "پایان نظم سرمایه اجتماعی و حفظ آن"، غلامعباس توسلی، تهران، انتشارات جامعه ایرانیان ۱۳۷۹
۱۲. Putnam R.D. (۱۹۹۳) "Making democracy work -civic traditions in modern Italy". Princeton NJ : Princeton university Press
۱۳. کلمن جیمز، "بنیادهای نظریه اجتماعی"، منوچهر صبوری تهران، نشر نی ۱۳۷۷
۱۴. فوکویاما فرانسیس، "پایان نظم سرمایه اجتماعی و حفظ آن"، غلامعباس توسلی، تهران، انتشارات جامعه ایرانیان ۱۳۷۹
۱۵. Gambetta Diego ed (۱۹۸۸) "Trust : Making and Breaking Cooperative Relations" Cambridge : Blackwell
۱۶. Knack Stephan and Philip Keefer (۱۹۹۷) "Does Social Capital Have an Economic Payoff Across country Investigation" Quarterly Journal of Econometrics No. ۱۱۲ November ۱۹۹۷